OPETUS- JA KULTTUURIMINISTERIÖ

**Lausunto**

24.10.2023

VN/21217/2023
VN/21217/2023-OKM-18

Eduskunnan sivistysvaliokunta

# OKM:n vastinelausunto sivistysvaliokunnalle (HE 46/2023 vp)

Opetus- ja kulttuuriministeriö esittää pyynnöstä sivistysvaliokunnalle vastineensa tärkeimmistä valiokunnalle toimitetuissa lausunnoissa esille otetuista kysymyksistä.

Vastineessa kommentoidaan ja tarkastellaan hallituksen esitykseen nähden kielteisiä lausuntoja sekä tarvittaessa korjataan lausunnoissa olleita virheellisiä väittämiä ja käsityksiä. Vastineessa pyritään käsittelemään vain kertaalleen samaa asiaa, vaikka asia esiintyisi useammassakin lausunnossa.

Myönteisiin lausuntoihin viitataan ainoastaan siinä tapauksessa, että ne valaisevat tässä esille otettuja asiakysymyksiä.

Tämä vastinelausunto täydentää opetus- ja kulttuuriministeriön aiemmin toimittamaa kirjallista lausuntoa ja powerpoint-esitystä ja niissä esille otettuja keskeisiä näkökohtia.

## Hallituksen esityksen keskeiset lähtökohdat ja periaatteet

- Ehdotetulla lainsäädäntöratkaisulla pyritään tarkkarajaisuuteen, selkeyteen ja ennakoitavuuteen. Korvausten tasoa tai euromääräistä korvausta ei säännellä lain tasolla. Sääntelyn vaikutuksia korvauksen kokonaismäärään pyritään kuitenkin hallitsemaan ja ennakoimaan. Tässä noudatetaan lainauskorvauksesta saatuja kokemuksia; korvausten kokonaismäärä täsmentyy valtion talousarvio- ja JTS-valmistelun kautta.

- Rinnastus lainauskorvauksen tasoon on ajatuksellinen konstruktio, jolla kuvataan korvauksen ajateltua ja tavoiteltua suuruusluokkaa. Selvyyden vuoksi todettakoon, että myös lainauskorvauksen taso on kansallisesti vapaasti päätettävissä; vuokraus- ja lainausdirektiivin mukaan ”jäsenvaltiot voivat vapaasti vahvistaa tämän korvauksen ottaen huomioon kulttuurin edistämistä koskevat tavoitteensa”.

- Korvaus e-kirjojen ja e-äänikirjojen kirjastokäytöstä ulotetaan samoihin teoslajeihin kuin painettujen kirjojen ja äänikirjojen lainauskorvaus. E-kirjat voivat sisältää kirjallisia teoksia, sävellysteoksia, kuvataiteen teoksia ja valokuvia. Lisäksi ehdotetaan korvausoikeutta kirjallisten teosten suullisille esittäjille eli e-äänikirjojen lukijoille.

- E-aineistojen kirjastokäytön korvaus ei ole tekijänoikeudellinen korvaus, toisin kuin painettujen kirjojen (teoskappaleiden) lainaamiseen kohdistuva lainauskorvaus.

- Lainauskorvauksen ja e-aineistojen kirjastokäytön korvauksen ero: 1) Lainauskorvaus: Fyysisen teoskappaleen saa levittää ilman tekijän lupaa. Lainaamisesta maksetaan direktiivissä


| Postiosoite<br>Postadress<br>Postal Address<br>Opetus- ja kulttuuriministeriö | Käyntiosoite<br>Besöksadress<br>Office | Puhelin<br>Telefon<br>Telephone | Faksi<br>Fax<br>Fax | s-posti, internet<br>e-post, internet<br>e-mail, internet |
|---|---|---|---|---|
| PL 29<br>00023 Valtioneuvosto | Meritullinkatu 10<br>Helsinki | 0295 16001<br>+358 295 16001 | 09 135 9335<br>+358 9 135 9335 | kirjaamo.okm@gov.fi |

säädetty korvaus. 2) E-kirjan ja e-äänikirjan kirjastokäyttö edellyttää aina tekijän/kustantajan luvan. Ehdotettavassa korvauksessa on kulttuurin tuen piirteitä

- E-aineistojen kirjastokäytön korvaus ei perustu tekijänoikeuden kv. konventioihin eikä EU:n lainsäädäntöön. Korvauksen säätämiseen ei ole velvoitetta. Korvauksen soveltamisalan laajuus/rajaus on lainsäätäjän ratkaisu.

- Korvaus maksetaan valtion talousarvion määrärahasta. Kirjastot eivät ole vastuussa korvauksen maksamisesta.

E-kirjojen ja e-äänikirjojen kirjastokäytön korvaamista koskevassa tekijänoikeuslain muutosesityksessä on ehdotettu oikeutta korvaukseen yleisissä kirjastoissa ja korkeakoulukirjastoissa tapahtuvasta e-kirjojen ja e-äänikirjojen käytöstä. Painettujen kirjojen ja tallennekappaleiden lainauksesta maksettavaan lainauskorvaukseen verrattuna uuden e-aineistojen kirjastokäytön korvauksen soveltamisala on mahdollista määritellä sen mukaan, mikä katsotaan tarpeelliseksi, soveliaaksi ja myös oikeudenmukaiseksi.

Koska korvausoikeuden soveltamisalan määrittelylle ei ole ulkopuolelta asetettuja ennakkoehtoja, soveltamisalan määrittelyn on oltava mahdollisimman tarkka. Hallituksen esityksessä on päädytty sisällyttämään pykälään kaikki korvausoikeuden soveltamisen kannalta merkitykselliset säännökset, joista ilmenee korvauksen piiriin kuuluvat aineistolajit ja oikeudenhaltijat sekä se, milloin aineiston katsotaan kuuluvan kirjaston kokoelmiin.

Hallituksen esityksen mukaisessa ratkaisussa kaikki e-kirjat ja e-äänikirjat, jotka ovat pykälässä tarkoitetulla tavalla kirjaston kokoelmissa, ovat korvauksen piirissä. Kaikki mainittujen kirjojen tekijät, mukaan lukien e-äänikirjojen lukijat, ovat korvauksen edunsaajia.

## Valiokunnalle toimitetut kirjalliset lausunnot

Seuraavassa esitetään opetus- ja kulttuuriministeriön vastine keskeisimpiin kirjallisissa lausunnoissa esille tuotuihin kysymyksiin.

**Suomen yliopistokirjastojen verkosto FUN**

*”Kannatamme lämpimästi kuntien e-kirjastohanketta, mutta huomautamme, että sen edistäminen nyt esitetyllä lailla aiheuttaa hankaluuksia korkeakoulujen toiminnalle tullessaan voimaan.”*

*”Kaikkia e-kirjojen käyttötarpeita ei pystytä mitenkään ennakoimaan huomioiden korkeakoulujen opetus, kurssit ja tutkimuksen tarpeet. Rajaamalla e-lainauksen ennalta määritellyksi joudumme kuitenkin näin tekemään. Tämä johtaa helposti siihen, etteivät aineistot riitä silloin kun niitä tarvitaan, tai vaihtoehtoisesti joudumme hankkimaan kalliita lisenssejä, joille ei olekaan käyttöä.”*

> OKM: Korvauksen maksamisesta on vastuussa valtio. Korkeakoulujen kirjastot eivät ole korvauksesta vastuussa. Aineistoja kirjastojen asiakkaiden käyttöön voidaan hankkia riippumatta siitä, onko niiden käyttö uuden korvauksen piirissä vai ei.

*”Huomautamme myös, että kyseisen teknisen mallin suosiminen laissa voi myös aiheuttaa tilanteen, jossa alan yritykset joutuvat kilpailullisesti epäedulliseen asemaan suhteessa niihin, jotka pystyvät lainaustavan kuvatulla teknisellä tavalla toteuttamaan. On selvää, että tekijät hakeutuvat niille kustantajille, joilta e-lainauskorvaukset voi saada. Tämä saattaa muuttaa koko e-kirjamarkkinan toimimaan korkeakoulukäyttäjien kannalta täysin epäedullisella tavalla ja estää saavutettavien ja korkeakouluille sopivien e-kirjapalveluiden kehittämisen.”*

> OKM: Lainsäädäntöratkaisua ei ole tehty kustantajia ja ”alan yrityksiä” (tällä tarkoitettaneen yrityksiä, jotka myyvät kirjastokäyttöön e-aineistoja) silmällä pitäen. Kysymys on viime kädessä e-aineiston asiakaskäytön mahdollistavan teknisen järjestelmän valinnasta ja hankinnasta kirjastoihin. Uudella korvauksella ei ole tarkoitus vaikuttaa siihen tekniseen tapaan, jolla kirjastot toteuttavat asiakaskäytön.
>
> Todettakoon myös se, että kustantajat eivät itse ole nostaneet esille edellä olevassa lausuntositaatissa esitettyjä asioita.
>
> Kustantajilla on aina mahdollisuus ottaa kirjastokäytön lisenssien hinnoittelussa huomioon kirjastokäytön määrät.

*”Kummastelemme lain valmistelussa tausta-aineistoista pois tipahtanutta selausmahdollisuuden puutetta. Nykyisen esityksen mukaisesti jokainen e-kirjan avaus tilastoituu lainaksi, vaikka palauttaisi lisenssin heti. Kun haetaan selvästi yhdenvertaisuutta painetun aineiston ja e-aineiston lainauksen välille, on erikoista, että pelkkä avaaminen riittääkin nyt lainaukseksi. Eihän kirjaston kirjahyllystäkään katseltavaksi poimittu kirja ole laina, ennen kuin päätös sen tarkemmasta tutkimisesta syntyy lainauksen kautta. Mielestämme myös e-kirjaan tulee sallia lyhyt selailumahdollisuus ennen e-lainauksen aktivoitumista.”*

OKM: Esityksen perusteluissa ei puhuta e-kirjan avauksista. Merkityksellistä on se, että e-kirjalla tai e-äänikirjalla on ennalta rajattu käyttöaika samaan tapaan kuin painetuilla kirjoilla on esimerkiksi 2 tai 4 viikon laina-aika. Esimerkiksi Helmet-kirjaston verkkosivulla Laina-ajat ja maksut | Helmet e-aineiston laina-ajaksi ilmoitetaan 1-28 vrk. Korvauksen kannalta ei ole merkitystä, luetaanko lainattua tai käyttöön saatua e-aineistoa laina-/käyttöaikana tai palautetaanko laina kirjastoon esimerkiksi seuraavana päivänä. Lainan tai käytön todellinen pituus ei tule esille lainaus- tai käyttötilastoissa, eikä tätä pituutta voida pitää korvauksen perusteena.

Pelkkä avaus, jolla tarkoitettaneen e-kirjan klikkaamista luettavaksi tai sen poistamista luku-tilasta, ei muodosta korvauksen kannalta merkityksellistä käyttötapahtumaa.

Hallituksen esityksen mukaan korvausta maksettaisiin kirjaston kokoelmaan kuuluvan e-kirjan ja e-äänikirjan käytöstä, kun käytölle on määritelty ennalta rajattu käyttöaika. Tällöin e-kirjaa käytettäisiin painetun kirjan lainaamiseen verrattavalla tavalla ja säännöksessä tarkoitetulla tavalla.

*”Verkkokirjahyllyjen puuttuminen lainauskorvauksesta asettaisi teokset ja kirjailijat eriarvoiseen asemaan sen perusteella, millä tavalla heidän kirjallisuuttaan käytetään. Edellä mainitut kirjailijat, joiden teoksia käytetään pääasiallisesti verkkokirjahyllyjen kautta, olisivat heikommassa asemassa muihin kirjailijoihin nähden. Samalla sellainen teos, joka olisi saatavana e-kirjana sekä yleisessä kirjastossa että verkkokirjahyllyn kautta korkeakoulukirjastossa kerryttäisi korvausta vain yleisessä kirjastossa tapahtuvan käytön osalta. Kirjailijoita ja teoksia olisi kohdeltava lainsäädännössä yhdenvertaisesti, eikä ehdotettu säädös toteuta yhdenvertaisuuden tavoitetta.”*

OKM: Hallituksen esityksen mukaisessa ratkaisussa kaikki e-kirjat ja e-äänikirjat, jotka ovat pykälässä tarkoitetulla tavalla kirjaston kokoelmissa, ovat korvauksen piirissä. Kaikki mainittujen kirjojen tekijät ovat korvauksen edunsaajia.

*”Katsomme, ettei äänikirjan lukijoiden oikeus korvaukseen saisi vähentää kirjailijoiden ja kääntäjien korvausta. Mikäli lukijat otetaan mukaan korvauksen piiriin, tulisi tälle osoittaa lisäbudjetti. Eduskunnan myöntämä miljoonan euron määräraha on ollut tarkoitettu nimenomaan e-aineiston kirjastokäytön korvaamiseen kirjailijoille ja kääntäjille. Ehdotetun e-aineistojen kirjastokäytön korvaamisen tarkoituksena on korvata tekijöille sähköisestä kirjastokäytöstä aiheutuvaa tulonmenetystä. Kirjastokäytön lainauskorvaus on ollut kirjailijoille merkittävä tulonlähde, joka on ollut yksi keino taata kirjailijoiden toimeentulo ja kirjailijan työn kannattavuus.”*

OKM: Vuoden 2023 e-lainauskorvauksen jakaminen ministeriön päätöksellä (vuoden 2022 käyttötietojen perusteella) osoittaa, että budjettimomentille ja julkisen talouden suunnitelmaan sisällytetty 1 miljoonan euron määräraha riittää sekä e-kirjojen ja e-äänikirjojen korvauksiin yleisten kirjastojen osalta. Jakoa kuvattu sivistysvaliokunnan valiokuntaneuvokselle 18.10. toimitetussa sähköpostissa. Seuraavassa tärkeimmät kohdat:

- Järjestöjen esittämän ja ministeriön vahvistaman e-lainauskorvauksen jaon pohjana on lainauskorvauksen jakautuminen järjestöjen edustamille tekijäryhmille. Lainauskorvauksen jaossa on perinteisesti huomioitu eri tekijäryhmien tekijöiden luova panos sekä osuus kirjallisten teosten kokonaisuudessa.

- Yhteensä e-aineistojen käyttötapahtumia yleisissä kirjastoissa vuonna 2022 oli 1 376 234 (lainauskorvausta hallinnoivien yhteishallinnointijärjestöjen keräämien tietojen mukaan). Vuoden 2023 korvaus on maksettu vuoden 2022 käyttötietojen perustee E-kirjojen ja e-äänikirjojen käyttömäärät yleisissä kirjastoissa (2022):

  517 226 e-kirjalainausta / 38% kokonaismäärästä

  859 008 e-äänikirjalainausta / 62%  kokonaismäärästä

- V. 2023 maksettu korvaus (yhteensä 539 000 euroa, sis. alv 10%) jakautuu järjestöjen kesken seuraavasti:
  - Sanasto (kirjalliset teokset ja niiden käännökset): yhteensä 476 576,10 euroa (sis. alv), josta e-äänikirjat 295 477 euroa (sis. alv) ja muut e-kirjat 181 099,10 euroa (sis. alv)
  - Kopiosto (kuvitus, valokuvat): 50 026,90 euroa (sis. alv)
  - Teosto (sävellysteokset): 12 397,00 euroa (sis. alv)

Vuodelta 2023 seuraaville vuosille siirtyvä n. 460 000 euron määräraha on mahdollista käyttää tulevien vuosien korvauksiin myös korkeakoulujen kirjastoista tapahtuvasta käytöstä ja e-äänikirjojen lukijoiden korvauksiin.

E-aineiston kirjastokäytön kehitys on mahdollista ottaa huomioon tulevissa budjetti- ja JTS-valmisteluissa.

**Ammattikorkeakoulukirjastojen yhteistyökonsortion (AMKIT)**

*”Korkeakoulujen kannalta ainoa ongelma lakiesityksessä on e-lainakorvausten ehtona oleva ennalta määritetty laina-aika, joka tulee hankaloittamaan niin opiskelijoiden kuin tutkijoiden pääsyä tietoon silloin kun tietoa tarvitaan. E-kirjojen käyttö korkeakouluissa on erilaista kuin yleisissä kirjastoissa. Toivomme, että määritellyn laina-ajan vaatimus poistetaan e-lainakorvauksen saamisen ehdoista tai vaihtoehtoisesti korkeakoulut poistetaan lakiesityksestä.”*

OKM: Sillä, onko jokin e-aineisto korvauksen piirissä vai ei, ei ole vaikutusta kirjastojen toimintaan ja e-aineistojen hankintaan. Kirjastot eivät ole vastuussa korvauksesta.

**Kirjailijaliitto**

*”Kirjastosta ilmaiseksi lainattavat kirjat eivät tuota kirjailijalle tuloja lainkaan ja sen vuoksi tämä korvataan lainauskorvauksella. Tilanne e-lainojen osalta ei eroa painetun kirjan tulonmuodostuksesta. Hallituksen esityksen mukaan korvauksen ”tavoitteena on vahvistaa kirjallisuuden alan tekijöiden ja äänikirjan lukijoiden ansaintaa”. Tällöin korvaus tulee osoittaa vain tekijöille, jotka sitä todella tarvitsevat ansainnan vahvistamiseksi.”*

OKM: Toisin kuin fyysisten teoskappaleiden kuten kirjojen lainaus, e-aineiston kirjastokäyttö perustuu lisensiointiin eli oikeudenhaltijoiden myöntämiin käyttölupiin. Kustantajat tai välittäjät sopivat kirjastojen kanssa korvauksesta ja käytön muista ehdoista. Tekijöiden ja äänikirjan lukijoiden palkkio (rojalti tai kertakorvaus) riippuu heidän ja kustantajien välisistä oikeuksien luovutussopimuksista.

E-äänikirjojen lukemisesta saatava tulo on myös osa esittävien taiteilijoiden tulonmuodostusta. Hallituksen esityksen mukaan korvauksen tulisi hyödyttää myös esittäviä taiteilijoita, joiden osuus äänikirjoissa on välttämätön.

Kirjailijoiden (rojalti) ja äänikirjojen lukijoiden (kertakorvaus) toisistaan eroavilla korvaustavoilla ei tulisi olla merkitystä uuden korvauksen kannalta.

*”Ehdotukseen liittyy lisäksi useita käytännön ongelmia, joiden osalta Kirjailijaliitto viittaa Sanasto ry:n kirjalliseen lausuntoon. Äänikirjan lukijana voi toimia henkilö, joka ei kuulu lainauskorvausta jakavien yhteisöjen piiriin. Lisäksi äänikirjan lukijan ääni voi olla todellinen ihmislukija tai ihmislukijan äänestä ääninäytteiden pohjalta tuotettu ääni. Jos lukijat otetaan korvauksen piiriin, aiheutuu tästä monia haasteita ja ongelmia, suurimpana yhdenvertaisen kohtelun toteutuminen lukijoiden kesken. Äänikirjan lukijoiden oikeus korvaukseen tulisi poistaa kokonaan esityksestä.”*

*”Yhteenvetona Kirjailijaliitto toteaa, että mikäli äänikirjalukijalle kuitenkin myönnetään oikeus korvaukseen, se ei saa vähentää kirjailijan tai kääntäjän oikeutta korvaukseen. Muunlainen ratkaisu olisi ristiriidassa koko hankkeen tarkoitusten ja tavoitteiden kannalta.”*

OKM: Kopiosto on ilmoittanut sivistysvaliokunnalle antamassaan lausunnossa, että sillä on jo nyt valmius hoitaa ääninäyttelijöiden eli esittävien taiteilijoiden korvausten tilittäminen.

Korvausta ei myönnetä tekoälyn avulla tai muulla koneella tuotetulla äänellä toteutetusta lukemisesta.

Viittauksena Kirjailijaliiton kommenttiin HE-luonnoksen valmistelu- ja kuulemisvaiheessa annettujen myönteisten ja kielteisten palautteiden määrästä ministeriö toteaa, että lausuntopalautteen sisältö merkitsee, ei kielteisten tai myönteisten lausuntojen määrä. Kielteisiä lausuntoja esittivät kirjailijoita edustavat järjestöt.

**Tietokirjailijat**

*”On tärkeää, että e-aineistojen kirjastokäytön korvaamisesta säädettäessä eri kirjallisuuden lajeja, kuten tietokirjallisuutta ja kaunokirjallisuutta, kohdellaan yhdenvertaisesti.”*

OKM: Mainittuja kirjallisuuden lajeja ei erotella millään tavalla. Jos e-kirja tai e-äänikirja sisältyy laissa tarkoitetulla tavalla kirjaston kokoelmiin, sen tekijällä on oikeus korvaukseen riippumatta siitä, mihin kirjallisuuden lajiin teos kuuluu.

*”On tärkeää huomata, että ehdotettu uusi korvaus ei ole luonteeltaan tekijänoikeuslain 19 §:n 4 momentissa tarkoitettu lainauskorvaus, vaan teknologian kehityksen vuoksi säädetty korvaus, jonka tarkoitus on kompensoida tekijälle sähköisestä kirjastokäytöstä johtuva tulonmenetys. Verkkokirjahyllytkin aiheuttavat kirjailijoilla edellä mainittua tulonmenetystä, joten on epäjohdonmukaista sulkea verkkokirjahyllyt korvauksen ulkopuolelle.”*

OKM: Perustelujen mukaan korvauksen voidaan arvioida vaikuttavan myönteisesti tekijöiden tulonmuodostukseen. Kyseessä on ”tekijänoikeuteen perustumaton korvaus, jolla on tarkoitus korvata tekijöille lainauskorvauksen vähenemistä siirryttäessä teoskappaleiden lainaamisesta kirjojen ja äänikirjojen sähköiseen käyttämiseen kirjastoissa”.

Esityksessä tehty lainsäädäntöratkaisu ei kata kaikkia kotimaisten tekijöiden aineistojen kirjastokäyttöjä. Ratkaisu on tehty selkeyden vuoksi ja käytön ja korvausten mahdollisimman hyvää ennakoitavuutta ajatellen sekä ulkomaille mahdollisesti valuvien korvausten minimoimiseksi.

Kansalliskirjaston lausunnossa esitetty tukee ministeriön käsitystä tilanteesta ja sitä, mitä esityksen perusteluissa ja edellä tässä vastineessa on esitetty verkkokirjahyllyistä ja niiden sisältämistä aineistoista.

**Sanasto**

*”Hallituksen esitykseen sisältyvä pykäläesitys ei vaadi muutoksia verkkokirjahyllyjen ottamiseksi mukaan korvauksen piiriin, sillä pykälä kattaa nykyisessä sanamuodossaan myös verkkokirjahyllykäytön.”*

OKM: Jos verkkokirjahylly ja sen käyttö on pykälässä säädetyn mukaista, käyttö kuuluu korvauksen piiriin. Ministeriön käsitys kuitenkin on, kuten perusteluissakin on todettu, että verkkokirjahyllyt siinä muodossa kuin ne nyt yleisesti toimivat ja mitä tietoa niiden toiminnasta on saatu, eivät ministeriön käsityksen mukaan täytä pykälän edellytyksiä.

*”Uudelle edunsaajaryhmälle eli äänikirjan lukijoille esitetty korvausoikeus poikkeaa kirjastokäytön korvaamisen aiemmasta käytännöstä. Valtion talousarviossa korvaus on osoitettu tekijänoikeudella suojattujen teosten tekijöille, ei kirjallisten teosten suullisille esittäjille. Kirjallisuuden tekijät ja äänikirjan lukijat eivät ole keskenään samassa asemassa äänikirjan lukijoiden eritasoisen työpanoksen ja tästä johtuvan erilaisen tekijänoikeudellisen aseman sekä erilaisen ansaintamallin vuoksi.”*

OKM: ” Määrärahaa saa käyttää: - - - 2) enintään 16 648 000 euroa suojattujen teosten tekijöille maksettavaan lainauskorvaukseen ja e-lainauskorvaukseen ja sen järjestämisestä aiheutuvien menojen maksamiseen.

Selvitysosa: Määrärahasta maksetaan tekijänoikeudella suojattujen teosten tekijöille ja muille oikeudenhaltijoille hyvitystä teoksen kappaleiden valmistamisesta yksityiseen käyttöön sekä tekijänoikeuslakiin perustuvia korvauksia kirjastoissa tapahtuvasta teosten lainaamisesta ja e-lainaamisesta sekä julkisen rahoituksen piirissä olevissa kulttuuriperintölaitoksissa tapahtuvasta suojatun aineiston käytöstä tekijänoikeuksien haltijoita edustavien järjestöjen kanssa tehtyjen sopimusten mukaisesti.”

Selvitysosan täsmennys kattaa selvästi kaikki tekijänoikeuslakiin perustuvat korvaukset, myös ehdotetun e-äänikirjan lukijoiden korvauksen.

*”Äänikirjan lukijoille ei synny tekijänoikeutta kirjalliseen teokseen – tekijänoikeus kirjallisesta teoksesta kuuluu kirjailijalle ja kääntäjälle. Lukijoiden panos ei ole yhtä merkittävä ja yhtä paljon työtä vaativa kuin tekijöiden (kirjailijoiden ja kääntäjien) panos.”*

*”On epäjohdonmukaista, jos äänikirjan lukijan suullinen esitys, jolle ei ole asetettu vastaavia omaperäisyysvaatimuksia, asetetaan saman korvauksen piiriin kuin kirjailijan tai kääntäjän itsenäinen ja omaperäinen henkisen luomistyön tulos.”*

OKM: Kirjallisen teoksen lukijalle syntyy esittävän taiteilijan lähioikeus (tekijänoikeuslain 45 §). Kyseessä on kirjallisen teoksen suullinen esitys. Yksinoikeuksiin sisältyy mm. esityksen tallentaminen, tallenteen levittäminen sekä tallennetun esityksen välittäminen yleisölle pyynnöstä (on demand). Esittävän taiteilijan taloudelliset oikeudet vastaavat tekijän taloudellisia oikeuksia. Molempien oikeudenhaltijoiden oikeuksia voidaan pitää lähtökohtaisesti samanarvoisina. Panoksen arvolla tai merkittävyydellä tai esityksen omaperäisyydellä ei ole vaikutusta oikeuteen.

*”Uutta korvausta on esitetty säädettäväksi nimenomaan siksi, että tekijälle voidaan korvata teknologisen kehityksen myötä teoksen ilmaisesta käyttämisestä aiheutuvaa tulonmenetystä. Juuri tämän korvauksen luonteen vuoksi kirjaston uusien asiakaskäytön muotojen tulee olla korvauksen piirissä.”*

*”Myös uuden korvauksen tarkoituksena on lainauskorvauksen tapaan korvata tekijöille tulon menetystä kirjallisuuden sähköisestä kirjastokäytöstä.”*

OKM: Sanaston tulkinta on harhaanjohtava. Esityksen lähtökohta on nimenomaan se, että e-kirjan ja e-äänikirjan kirjastokäyttö edellyttää aina tekijän, käytännössä kustantajan luvan. Lupa sisältää myös korvauksen, jonka vaikutus tekijöihin nähden riippuu kustantajan ja tekijän/tekijöiden välisestä sopimuksesta.

Kirjastoissa tapahtuva e-aineiston käyttö voi olla ilmaista vain, jos kirjaston ja kustantajan välillä niin sovitaan. Käytännössä näin ei kuitenkaan toimita.

Tulonmenetys-argumenttia on käsitelty Tietokirjailijoiden lausunnon kohdalla.

*”Kirjastojen kautta käytettävissä olevien e-kirjojen ja e-äänikirjojen käyttö perustuu kirjastojen hankkimiin lisensseihin, joissa määritellään teosten käyttöehdot. Näihin lisenssisopimuksiin perustuvasta e-kirjallisuuden käytöstä osa tilastoidaan lainoina ja osa käyttökertoina (korkeakoulukirjastojen verkkokirjahyllyt sekä osa yleisten kirjastojen e-äänikirjoista). Tilastointitavasta riippumatta kyse on kuitenkin e-kirjojen ja e-äänikirjojen kirjastokäytöstä. Tästä syystä verkkokirjahyllyjä ei ole tarpeen mainita hallituksen esitysluonnoksen perustelutekstissä erikseen. Laissa ei ole mielekästä säätää yksityiskohtaisesti yksittäisestä teknisestä toteutusratkaisusta, vaan olennaista on se, että käyttö perustuu kirjaston hankkimaan lisenssiin.”*

OKM: Jos verkkokirjahyllyjä ei käsiteltäisi perusteluissa vaan niiden osalta asia jätettäisiin pykälän sanamuodon varaan, lakitekstin tulkitsijalle, joka tuntee verkkokirjahyllyjen toimintaperiaatetta, pitäisi olla täysin selvää, että verkkokirjahyllyt eivät kuulu soveltamisalaan.

Asian mainitsemisella perusteluissa on haluttu varmistaa, että pykälää ei tulkita väärin ja että asia olisi selvä myös niille, jotka eivät tunne verkkokirjahyllyjen toimintaperiaatteita.

*”E-äänikirjojen suosio kaupallisissa palveluissa, kuten BookBeatissä, ei ole peruste uuden kirjastokäyttöön pohjautuvan korvausoikeuden luomiselle äänikirjojen lukijoille. Äänikirjan lukijat saavat aikaa ja työmäärää vastaavan palkkion muiden teosten lukemiseen käyttämästään ajasta, toisin kuin näiden teosten kirjoittajat. Näyttelijöiden keskimääräinen palkkio äänikirjan lukemisesta on 90–120 euroa/tunnilta. Äänikirjan lukijan palkkio muodostuu yhden kirjan osalta noin 10–20 tunnista kirjan pituudesta riippuen. Suomen Kirjailijaliiton tulotutkimuksen mukaan kaunokirjailijan vuotuinen mediaaniansio kirjailijan työstä on 1 713 euroa. Suomen tietokirjailijat ry:n vuonna 2023 toteutetun tulotutkimuksen mukaan mediaaniansio tietokirjallisuuden kirjoittamisesta on 606 euroa. Kirjailija käyttää kirjan kirjoittamiseen keskimäärin yhdestä kolmeen vuotta.”*

OKM: Ministeriö viittaa tässä kohdassa Näyttelijäliiton lisälausuntoon ja siinä esitettyihin selvennyksiin ja korjauksiin äänikirjan lukijoiden tulonmuodostuksen osalta.

Äänikirjojen suosioon viitataan perusteluissa sen esille tuomiseksi, että on oletettavaa, että äänikirjojen (kaupallinen) suosio tulee näkymään myös kirjastojen aineistohankinnoissa ja aineistojen käytössä. Erityisesti kuntien yhteisen e-kirjaston syntyminen avaa mahdollisuuden siihen, että yhä useampi suomalainen saa tulevaisuudessa e-kirjoja ja e-äänikirjoja käytettäväksi kirjastojen yhteisen palvelun kautta.

*”Uutta korvausta kuvataan hallituksen esityksessä kulttuurituen luonteiseksi. Kulttuuritukeen sisältyy usein ajatus uusien sisältöjen luomisesta ja siihen käytetyn luovan työn tukemisesta. Äänikirjan lukijan työpanos ei tuota uutta sisältöä eikä teosten lukeminen edistä uuden kirjallisuuden syntymistä.”*

OKM: Äänikirjan lukijan panos tuottaa e-äänikirjan käytettäväksi. Ilman tätä panosta ei äänikirjaa ole olemassa.

*”Hallituksen esityksessä ei ole tehty talousvaikutusten arviointia eikä siinä ole otettu kantaa siihen, että valtion talousarvioesityksen mukaisesti määrärahaa ei ole myönnetty lähioikeudella suojattujen esitysten oikeudenhaltijoille. Valtion talousarvioesityksessä miljoonan euron “määrärahasta maksetaan tekijänoikeudella suojattujen teosten tekijöille ja muille oikeudenhaltijoille hyvitystä teoksen kappaleiden valmistamisesta yksityiseen käyttöön sekä tekijänoikeuslakiin perustuvia korvauksia kirjastoissa tapahtuvasta teosten lainaamisesta ja e-lainaamisesta sekä julkisen rahoituksen piirissä olevissa kulttuuriperintölaitoksissa tapahtuvasta suojatun aineiston käytöstä tekijänoikeuksien haltijoita edustavien järjestöjen kanssa tehtyjen sopimusten mukaisesti.” Tämä ei siis koske lähioikeudella suojattujen suullisten esitysten esittäjiä eikä korvausoikeuden piiriin ole määrärahaa myönnettäessä tarkoitettu ottaa uutta, tämän määritelmän piiriin kuulumatonta edunsaajaryhmää.*

*Sanasto muistuttaa, että eduskunta on myöntänyt miljoonan euron määrärahan nimenomaan e-kirjojen ja e-äänikirjojen kirjastokäytön korvaamiseen tekijöille. Mikäli lisäksi halutaan antaa muilla perustein äänikirjan lukijoille oikeus korvaukseen, tähän tulee osoittaa lisäbudjetti.”*

OKM: Asiaa on käsitelty edellä Suomen yliopistokirjastojen verkosto FUNin lausunnon yhteydessä.

Johtaja Jorma Waldén

Jakelu Sivistysvaliokunta
Sivistysvaliokunta, Marja Lahtinen

Tiedoksi OKM Opetus- ja kulttuuriministeriö, Anita Lehikoinen
OKM Opetus- ja kulttuuriministeriö, Santeri Lohi
OKM KUPO Kulttuuri- ja taidepolitiikan osasto, Riitta Kaivosoja

# HE 46/2023 vp – e-kirjojen ja e-äänikirjojen kirjastokäytön korvaus

## Vastaukset edustajien esittämiin kysymyksiin

*Missä vaiheessa lukijat liitettiin lakiesitykseen mukaan kun se ei ollut alkuperäinen tarkoitus?*

OKM: Korvauksen soveltamisalan muotoilua ohjasi alusta asti se tosiasia, että kyse ei ole tekijänoikeudellisesta korvauksesta. Korvauksen perusteena kulttuurin ja luovan työn ammattilaisten tukeminen näyttäytyi yhä vahvemmalta argumentilta.

Sähköisten aineistojen käyttö ja sähköisten välineiden avulla tapahtuva tiedonhankinta on voimakkaasti lisääntynyt erityisesti koronapandemian aikana ja sen seurauksena. E-kirjojen ja erityisesti e-äänikirjojen kaupallinen suosio on ollut ennennäkemätöntä.

Kirjailijan ja kirjallisen sisällön lisäksi myös äänikirjan lukijalla on merkitystä siihen, millaisen suosion äänikirja lopulta saa. Tapahtunutta kehitystä peilaten on uuden korvausoikeuden osalta esitetty korvausoikeutta myös e-äänikirjojen lukijoille, joiden merkitys e-äänikirjan olemassaolon kannalta on suuri.

Keväällä 2023 hyväksytty tekijänoikeuslain laaja muutospaketti sisälsi parannuksia myös esittävän taiteilijan lähioikeuksiin. Myös tämä lainsäädännön kehitys on osaltaan vahvistanut arviota siitä, että korvausoikeutta e-äänikirjan lukijoille on mahdollista esittää.

*Miksi rahoitustasoa ei ole nostettu kun lukijat on sisällytetty lakiesitykseen? Mikä olisi rahoitustarve, jotta e-lainauskorvauksissa päästäisiin pohjoismaiselle tasolle?*

OKM: E-lainauskorvauksen jako vuonna 2023 on toteutettu opetus- ja kulttuuriministeriön päätöksellä. [1] Tässä jaossa ei vielä osoitettu jako-osuutta e-äänikirjojen lukijoille. Jako kuitenkin osoitti, että korvauksen voimaantulon vaiheessa ehdotetun laajuinen korvausoikeus on mahdollista toteuttaa. Jatkossa e-kirjojen ja e-äänikirjojen käytön kehitystä on tarkasteltava, samoin lainauskorvauksen kehitystä, ja kokonaisuutena korvauksiin käytettävän määrärahan tason (suhteessa lainaamiseen ja e-aineistojen käyttöön) mahdolliseen laskuun on reagoitava esittämällä määrärahan lisäystä.

Eri maiden korvaustasot eivät ole vertailukelpoisia toistensa kanssa. Koska e-aineistojen kirjastokäytön korvaus ei perustu kansainvälisiin sopimuksiin tai EU-sääntelyyn, eri maiden järjestelmien ja korvausten vertailu on varsin vaikeaa.

Vuokraus- ja lainausdirektiivi (1992, kodifioitu 2006) edellyttää korvausta l*ainaamisesta* (fyysiset teoskappaleet) mutta ei säätele korvauksen tasoa eikä muotoa. ”Jäsenvaltiot voivat

[1] Vuoden 2023 korvaus on maksettu vuoden 2022 (lainauskorvausta hallinnoivien yhteishallinnointijärjestöjen keräämien) käyttötietojen perusteella. Korvausta ei maksettu e-äänikirjojen lukijoille.
• E-kirjojen ja e-äänikirjojen käyttömäärät yleisissä kirjastoissa (2022), yhteensä 1 376 234 käyttötapahtumaa:
517 226 e-kirjalainausta / 38% kokonaismäärästä
859 008 e-äänikirjalainausta / 62% kokonaismäärästä
• V. 2023 maksettu e-kirjojen ja e-äänikirjojen korvaus (yhteensä 539 000 euroa, sis. alv 10%) jakautuu järjestöjen kesken seuraavasti:
• Sanasto (kirjalliset teokset ja niiden käännökset): yhteensä 476 576,10 euroa (sis. alv), josta e-äänikirjat 295 477 euroa (sis. alv) ja muut e-kirjat 181 099,10 euroa (sis. alv)
• Kopiosto (kuvitus, valokuvat): 50 026,90 euroa (sis. alv)
• Teosto (sävellysteokset): 12 397,00 euroa (sis. alv)

vapaasti vahvistaa tämän korvauksen ottaen huomioon kulttuurin edistämistä koskevat tavoitteensa”; --- ”otettava käyttöön ainakin tekijöille maksettava korvaus”

Eri maiden lainauskorvausjärjestelmät eroavat toisistaan. Karkealla tasolla kirjastoista käytettävien aineistojen lainauskorvaus tai muu siihen verrattava kulttuurinen tuki on Tanskassa n. 24 miljoonan euron ja Ruotsissa n. 15 miljoonan euron tasolla.

Vastaavan kaltaista korvausta e-aineistoista maksetaan muissa Pohjoismaissa vain Tanskassa.

*Miksi lakiesityksestä ei järjestetty kunnollista lausuntokierrosta?*

OKM: Teams-kuuleminen ja siihen liitetty mahdollisuus jättää kirjallinen lausunto harkittiin soveliaaksi järjestää sen vuoksi, että e-aineistojen kirjastokäytön korvauksessa ehdotetaan tarkkarajaista korvausoikeutta.

Ehdotuksen kannalta keskeisiä sidosryhmiä on rajallinen määrä ja ne ovat olleet tiedossa jo siitä asti, kun v. 2022 tehtiin selvitys e-aineistojen kirjastokäytön korvauksesta (hovioikeudenneuvos Kristiina Harenko) ja siitä järjestettiin lausuntokierros vuoden 2023 alussa. Annettujen lausuntojen pohjalta kutsu pystyttiin kohdentamaan merkityksellisille sidosryhmille, jotka kutsuttiin kuulemiseen.

Sen vaikutukset kohdistuvat e-kirjojen ja e-äänikirjojen tekijöihin (lisäksi e-äänikirjojen esittäjät eli lukijat) ja kirjastoihin sekä valtioon korvauksen maksajana.

Ehdotus (korvausoikeus e-kirjojen ja e-äänikirjojen kirjastokäytöstä) ei vaikuta kirjastojen toimintaan. Korvaus maksetaan keskitetysti valtion talousarvion määrärahasta, eivätkä yksittäiset kirjastot ole siitä vastuussa.

Korvaus ei ole tekijänoikeudellinen korvaus, joka maksettaisiin korvauksena tekijänoikeuden käyttämisestä. E-aineistojen kirjastokäyttö edellyttää aina aineiston välittämiseen oikeuttavaa lisenssiä oikeudenhaltijoilta, käytännössä kustantajilta. Uusi korvaus ei oikeuta e-aineistojen käyttämiseen, vaan on tekijöihin kohdistettu tukielementti.

*Miksi lakiesityksen valmistelussa ei ole tehty kunnollista taloudellista ja juridista arviota kirjailijoiden ja lukijoiden asemasta?*

OKM: Ehdotetun korvausoikeuden perusteena ei ole juridinen arvio eri oikeudenhaltijoiden tilanteesta, joka ohjaisi korvauksen säätämiseen esimerkiksi jonkin velvoitteen johdosta.

Sekä tekijällä (tekijänoikeus) että esittävällä taiteilijalla (tekijänoikeuden lähioikeus) on tekijänoikeuslaissa säädetyt taloudelliset oikeudet, jotka vastaavat toisiaan. Taloudelliset oikeudet ovat luonteeltaan kielto-oikeuksia. Oikeudet tuottavat tekijälle ja esittävälle taiteilijalle neuvotteluaseman teoksen tai esityksen käytön suhteen. Oikeuksien sisältö ei ole kuitenkaan korvauksen perusteena.

Uusi korvausoikeus perustuu vaikuttamistoiminnan seurauksena syntyneeseen poliittiseen ratkaisuun ja lainsäätäjän tahtoon tukea e-kirjojen ja e-äänikirjojen tekijöitä, kun kirjastojen aineistonkäyttö sähköisessä muodossa yleistyy. E-äänikirjojen lukijoiden lisäämisellä korvauksen edunsaajiksi on perusteena lisäksi e-äänikirjojen merkityksen kasvuun ja myös esittävien taiteilijoiden oikeuksien parantamiseen liittyvä tasavertaisen ja oikeudenmukaisen kohtelun periaate.

*Millaisia lukijakorvauksia on muualla maailmassa? Ja paljonko rahoitusta tosiaan tarvittaisiin lisää, jotta nyt esitetty malli toimisi yhä kirjailijoille oikeudenmukaisena korvauksena?*

OKM: Tiedossa on, että äänikirjojen lukijoille maksetaan vastaavan kaltaista korvausta esimerkiksi Tanskassa, Kanadassa ja Isossa-Britanniassa.

Tanskassa maksettiin lukijoille vuonna 2023 noin 45 000 e. Musik og lyd (slks.dk)

Isossa-Britanniassa lukijan osuus on 20 %, kirjailijan 42-60 %. Enimmäiskorvaus 6 600 £ vuodessa. https://www.bl.uk/plr/calculate-your-share https://www.bl.uk/plr/plr-payments

Kanadassa lukijan osuus on 33-50 %, kirjailijan 50 %. Enimmäiskorvaus 4 500 $ vuodessa. https://publiclendingright.ca/eligibility

https://publiclendingright.ca/payments

Tässä asiayhteydessä oikeudenmukainen korvaus tai korvauksen oikea taso on eräänlainen ajatuksia ohjaava konstruktio. E-aineistojen kirjastokäytön korvauksen suuruus vertautuu lainauskorvauksen suuruusluokkaan. Lainauskorvaus perustuu lainauskertoihin ja e-aineiston kirjastokäytön korvaus e-aineiston lainausta vastaaviin ajallisesti ennalta rajattuihin käyttöihin.

E-aineistojen kirjastokäytön korvauksella, jonka valtio maksaa, ei ole tarkoitus korvata tekijöiden ja kustantajien normaalin sopimustoiminnan mahdollisia puutteita tai epäkohtia. Tekijänoikeudellinen käyttökorvaus perustuisi edelleen tekijöiden ja kustantajien välisiin oikeuksien luovutussopimuksiin.

*Onko pohdittu erilaisia vaihtoehtoja, miten (suhteessa työmäärän) korvaus jakaantuu kirjailijalle ja näyttelijälle?*

OKM: Korvausten (korvausosuuksien) jako eri oikeudenhaltijaryhmille tapahtuu korvaukseen oikeutettuna oikeudenhaltijaryhmiä edustavien, lainauskorvausta ja uutta e-aineistojen kirjastokäytön korvausta hallinnoivien, opetus- ja kulttuuriministeriön hyväksymien yhteishallinnointiorganisaatioiden (Sanasto, Kopiosto, Teosto) keskinäisissä neuvotteluissa. Ministeriö vahvistaa jaon.

Järjestöt voivat tarkastella erilaisia yhteisesti sopimiaan kriteereitä korvauksen jakautumisen pohjana edustamiensa oikeudenhaltijaryhmien intressit huomioiden. Tämä mahdollistaa parhaan lopputuloksen oikeudenhaltijoiden keskinäisessä jaossa.

*Mitä tarkoittaisi lakiesityksen kannalta, jos lukijat jätettäisiin korvauksen ulkopuolelle?*

OKM: Pykälämuotoilun kannalta muutos olisi melko yksinkertainen. Tällöin ehdotuksen mukainen e-äänikirjan lukijan asemaa parantava uudistus ei kuitenkaan toteutuisi.

E-aineistojen kirjastokäytön korvaus ei perustu tekijänoikeuden kv. konventioihin eikä EU:n lainsäädäntöön. Korvauksen säätämiseen ei ole velvoitetta. Korvauksen soveltamisalan laajuus/rajaus on lainsäätäjän ratkaisu.

*Vaatiiko tekijänoikeuslaki, että lukijat sisällytetään korvauksen piiriin?*

OKM: Korvauksen säätämiseen ei ole miltään osin tekijänoikeudesta tai tekijänoikeuslaista johtuvaa velvoitetta.